

فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال بیست و یکم، شماره ۶۴، پاییز ۱۳۹۸

جایگاه اصل انتظارات مشروع در سازمان جهانی تجارت

سیدقاسم زمانی^۱ - هدی شکیب منش^۲

دریافت: ۱۳۹۶/۳/۲ - پذیرش: ۱۳۹۸/۱/۲۰

چکیده

اصل انتظارات مشروع در سازمان جهانی تجارت به عنوان «شرط رقابت برابر» شناخته می‌شود بدین معنا که دولت‌ها توقع دارند، شرایط رقابتی بین محصولات وارداتی و داخلی از زمان مذاکره تا پس از آن ثابت بماند و دستخوش تغییر نگردد. این اصل به عنوان یکی از اصول تثبیت شده در سازمان، به طور ضمنی در ماده ۳ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۹۴ و همچنین در بند ۳ ماده ۱۷ موافقتنامه عمومی تجارت خدمات به صراحت ذکر شده است بدین نحو که تغییر در شرایط رقابت را به عنوان نقض یک تعهد به نحو تبعیض آمیز قلمداد می‌نماید. هدف مقاله این است که چگونه هر اقدام مغایر با امتیازات مذاکره شده، می‌تواند موجب عدم حصول انتظار مشروع شود به شرط آنکه طرف شاکی قادر به پیش‌بینی اقدام صورت گرفته نباشد. بنابراین اگر انتظار دستیابی به منافع، منجر به ورود لطمه شود، در این صورت اصل حسن نیت به عنوان ابزاری به همراه انتظارات مشروع می‌تواند موجبات شکایت بدون نقض را فراهم آورد. به علاوه، این مقاله نشان می‌دهد که اصل انتظارات مشروع علاوه بر حفاظت از تثبیت تعرفه‌ها، چگونه در پرکردن خلاءها و تضمین فرصت‌های رقابتی به نحو موثر عمل می‌نماید.

واژگان کلیدی: انتظارات مشروع، سازمان جهانی تجارت، اصل حسن نیت، شرایط رقابت، رکن حل اختلاف

drghzamani@gmail.com

۱. استاد حقوق بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول)، تهران، ایران

hoda.shakib@gmail.com

مقدمه

انتظارات مشروع اصطلاحی است که بیشتر در حقوق اداری رایج است و به عنوان ابزاری برای کنترل قضایی اعمال دولت و حمایت از حقوق شهروندان مطرح می‌شود. در حقیقت انتظارات مشروع، خواسته‌ها و توقعات موجه و معقولی است که در روابط متقابل افراد با مقامات دولتی بویژه در چارچوب اعمال صلاحیت‌های اختیاری ایجاد می‌شود؛ به نحوی که عدم توجه به آنها یا صرفنظر از آنها، موجب ورود خسارت یا سلب منفعت از شهروندان می‌گردد. بدین جهت، تضمین این قبیل انتظارات شهروندان، مستلزم نوعی حمایت حقوقی است. بنابراین مقامات دولتی و حکومتی نمی‌توانند از تصمیمات، رویه‌های اداری یا حتی اظهارات سابق خود، جز در برخی شرایط استثنایی به دلیل احترام به انتظارات مشروع در قالب قواعد حقوق اداری استنکاف ورزند (زارعی و بهنیا، ۱۳۹۰: ۱۵۴).

در خصوص ماهیت انتظار مشروع بین حقوقدانان اختلاف نظر وجود دارد؛ از یک طرف، برخی معتقدند احترام به انتظار مشروع نوعی حق است که در ضمن تصمیمات اداری تعریف و مورد استناد ذینفع قرار می‌گیرد (Hadfield, 1988: 104). در مقابل، گروهی انتظار مشروع را ماهیتاً منفعت می‌دانند که ناشی از توقعاتی است که شهروندان بر مبنای اعتماد به تصمیمات مقام عمومی برای خود متصور شده‌اند (Tate, 1989: 17). حال آنکه دیدگاه سومی وجود دارد که انتظار مشروع را در حقوق عمومی به عنوان یک اصل کلی حقوقی محسوب می‌کند (زارعی و بهنیا، ۱۳۹۰: ۱۶۰).

اصل انتظارات مشروع از حقوق آلمان نشأت گرفته و در حقوق بین‌الملل، می‌توان گفت پایه و اساس اصل حسن نیت را تشکیل می‌دهد. به بیان دیگر در حقیقت منشا حمایت از حسن نیت، اصل انتظارات مشروع می‌باشد. وقتی دو یا چند دولت با یکدیگر مذاکره می‌کنند و قصد انعقاد معاهده‌ای دارند، پیش از آنکه قانون بر روابط آنها حاکم شود، روابط آنها بر اساس انتظارات متقابل آنها تعیین و مشخص می‌شود. حسن نیت در جایگاه یک اصل کلی حقوقی از انتظاراتی که مشروع و قانونی باشد حمایت می‌کند (Panizzon, 2006: 203).

یکی دیگر از اصول حقوقی بین‌المللی که به اصل انتظارات مشروع شباهت دارد/استاپل است، بدین نحو که هر دو شامل تعهدی واضح و شفاف توسط یک طرف است که سبب می‌شود در طرف دیگر توقعی ایجاد شود و به آن اعتماد کند. اما تفاوتی که باعث تفکیک

این دو از یکدیگر می‌شود درخصوص مطالبه خسارت است که معمولاً مطالبه خسارت از نهادهای دولتی به مراتب سخت‌تر از اشخاص خصوصی است و نیازمند تشریفات خاص خود می‌باشد (Cartwright, 2006: 6).

باید توجه داشت که انتظار مشروع با حق مکتسبه تفاوت دارد. حق مکتسب به مثابه حقی است که نوعاً با درجه‌ای از قطعیت و ثبات به ملکیت شخص درآمده و مدیون نمی‌تواند آن را از بین ببرد، لذا هرگز «پس‌گرفتنی» نخواهد بود و همین برگشت‌ناپذیری، از معیارهای اصلی تمیز این حق از «انتظار مشروع» محسوب می‌شود (کاتوزیان، ۱۳۷۵: ۴۲-۴۳). از این رو می‌توان اجرای حق مکتسب را از دادگاه مطالبه نمود درحالی که احراز انتظار مشروع تحت شرایط خاصی امکان‌پذیر خواهد بود و چه بسا در مواردی، دادگاه استناد به این اصل را نپذیرد. چنانکه در دعوای اختراعات- هند^۱ رکن استیناف به دلیل فقدان مبنای حقوقی این اصل در موافقتنامه راجع به حقوق مالکیت فکری مرتبط با تجارت (تریپس)، استناد آمریکا (خواهان) به اصل انتظارات مشروع را نپذیرفت (انصاری، ۱۳۹۳: ۱۶۷).

در سازمان جهانی تجارت که موضوع این مقاله است از دیدگاه هیأت حل اختلاف، حمایت از انتظارات مشروع اعضا به عنوان یکی از اصول تثبیت شده در گات شمرده می‌شود که از ماده ۲۳ گات نشأت گرفته و به مقررات حل و فصل اختلاف مربوط می‌باشد (India- patent, Panel Report, 1998: para 7.20).

این مفهوم در ابتدا توسط هیأت حل اختلاف در زمان گات ۱۹۴۷ وارد ادبیات سازمان جهانی تجارت گردید و سپس توسط رکن حل اختلاف در سازمان جهانی تجارت توسعه یافت. هیأت حل اختلاف و رکن استیناف در سازمان جهانی تجارت اصل انتظارات مشروع را به عنوان «شرط رقابت برابر» در جایی می‌شناسند که بازار خارجی براساس آن به یک بازار داخلی طبق امتیازات تعرفه‌ای مذاکره شده اعتماد می‌کند.

این مقاله در نظر دارد تا به این پرسش پاسخ دهد که منظور از اصل انتظارات مشروع در نظام سازمان جهانی تجارت چیست؟ به بیان دیگر اصل انتظارات مشروع در سازمان جهانی

۱. در پرونده اختراعات- هند، آمریکا به عنوان خواهان علیه هند به دلیل اقدام مغایر با بندهای ۸ و ۹ ماده ۷۰ موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری یا تریپس (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights or "TRIPS") به رکن حل اختلاف شکایت کرد.

تجارت به چه معنایی به کار می‌رود؟ سپس ضمن بررسی آرای صادره در رکن حل اختلاف به ارزیابی و تحلیل نقش این اصل در حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت پردازد. اگرچه شمار کتب، مقالات و پایان‌نامه‌هایی که تاکنون در خصوص اصل انتظارات مشروع به رشته تحریر درآمده‌اند، قلیل است، اما غالباً مطالبی به بررسی این اصل در حقوق عمومی و اداری اختصاص یافته است. از این رو بررسی جایگاه و نقش اصل انتظارات مشروع در نظام حقوقی سازمان جهانی تجارت موضوع بدیعی به شمار می‌رود و از ورود به بررسی مفهوم انتظارات مشروع در حقوق بین‌الملل و حقوق داخلی به دلیل تفاوت در معنا و کاربرد آن اجتناب می‌گردد.

۱. مفهوم انتظارات مشروع در سازمان جهانی تجارت

به عقیده توماس کاتیر انتظارات مشروع جزء ابداعات سازمان جهانی تجارت محسوب می‌شود، زیرا چنین مفهومی در حقوق بین‌الملل عمومی تا قبل از آن وجود نداشته است (Cottier & Schefer, 2000: 58-9). اما پیش از تبیین مفهوم انتظارات مشروع در سازمان جهانی تجارت نگاهی گذرا به تفاوت این اصل در سایر نهادهای بین‌الملل به عنوان مثال اتحادیه اروپا.

مفهوم «انتظارات مشروع» در سازمان جهانی تجارت با سایر نهادهای بین‌المللی از جمله اتحادیه اروپا تفاوت‌هایی دارد. اولین تفاوت عبارت است از اینکه سازمان جهانی تجارت یک سازمان بین‌الدولی است و مقررات آن ناظر بر دولت‌های عضو می‌باشد و نمی‌توان گفت که آیا یک دولت عضو در سازمان جهانی تجارت می‌تواند طبق مفهوم انتظارات مشروع، یکی از ارکان این سازمان را مسئول نماید؟ در حالیکه اصول اتحادیه اروپایی از انتظارات مشروع اشخاص خصوصی مانند تجار و یا تولیدکنندگان در مقابل اعمال غیرمترقبه نهادهای اداری اتحادیه محافظت می‌کند و این محافظت شامل دولت‌های عضو نمی‌شود، بلکه صرفاً جهت حفاظت در مقابل نهادهای اداری است. بدیهی است براین اساس انتظارات مشروع دولت‌های عضو با اشخاص خصوصی در یک سطح نخواهد بود. موید این امر رای صادره از دیوان عدالت اروپایی است که مقرر داشت اصل انتظارات مشروع بخشی از نظم حقوقی جامعه اروپایی را تشکیل می‌دهد. همچنین دیوان به رابطه مستقیمی بین این اصل با اصل حسن نیت

اشاره کرد و بیان داشت که اصل حسن نیت یک قاعده عرفی در حقوق بین‌الملل است که توسط دیوان بین‌المللی دادگستری مورد شناسایی قرار گرفته و برای جامعه اروپا نیز الزام‌آور می‌باشد. حسن نیت در حقوق بین‌الملل عمومی از آثار و نتایج اصل حمایت از انتظارات مشروع به شمار می‌رود. همچنین در پرونده *آپل آستریا* و شورای اروپایی، دیوان پس از اینکه تایید کرد حسن نیت بخشی از حقوق اتحادیه اروپا می‌باشد، اصل انتظارات مشروع را به طور خاص جزء اصول قانونی اتحادیه شناخت.^۱

تفاوت دیگر مربوط می‌شود به اینکه نهاد حل اختلاف در سازمان جهانی تجارت، ریشه اصل انتظارات مشروع را در قاعده عرفی وفای به عهد به عنوان یک اصل اساسی که بر آن اجماع دارند، می‌یابند. حال آنکه قضات اتحادیه اروپا انعطاف‌پذیرتر بوده و پایه‌های اصل انتظارات مشروع را در اصل کلی حسن نیت می‌دانند.

هیأت حل اختلاف در دوران گات ۱۹۴۷ این مفهوم را به عنوان «شرط لازم برای رقابت برابر» با استنباط از ماده ۳ گات در ادبیات سازمان جهانی تجارت معرفی کرد. به اعتقاد هیأت حل اختلاف، رفتارهای تبعیض آمیز سبب می‌شود تا انتظارات دولت‌ها از رقابت برابر و عادلانه، بی نتیجه گردد. لذا قوانینی که رفتارهای تبعیض آمیز را منع می‌نماید در حقیقت می‌تواند به نوعی از انتظار برخورداری از رفتارهای برابر حمایت کند (Barak-Erez, 2005: 589).

این اصل در سازمان جهانی تجارت به عنوان «رقابت با شرایط برابر» به کار می‌رود، به عبارت دیگر به معنای شرایط رقابتی برابر بین محصولات وارداتی و داخلی مطرح است.^۲ اصل انتظارات مشروع در قالب شرایط رقابتی قادر است از تغییر امتیازات تعرفه‌ای که مذاکره شده به وسیله اقدامات قانونی بین‌المللی جلوگیری نماید و از ارزش امتیازات تجاری مبادله شده حفاظت نماید. ارزش اصلی یک امتیاز تعرفه‌ای حصول اطمینان از دسترسی به بازار بهتر از طریق بهای اصلاح شده است. اصولاً طرف‌های یک قرارداد در خصوص امتیازات تعرفه‌ای مذاکره می‌کنند تا منافع عایدشان گردد. بنابراین آنها فرض را بر این می‌گذارند که امتیازات مذاکره شده به طور سیستماتیک دستخوش تغییر نخواهد شد. اگر هیچ حقی در رابطه با جبران خسارت به آنان اعطا نشود در این صورت آنان نسبت به امتیازات

1. Zeitler, (ECJ, Case T-115/94, Opel Austria v Council, [1997] ECR II-39), Para 93; see on: 2005: 739.

2. Italy-Agricultural Machinery, Panel Report, 1958: para.13.

تعرفه‌ای بی تفاوت بوده و موافقتنامه‌ها به عنوان چارچوبی برای مذاکرات تجاری بی نتیجه خواهند ماند. لذا کاربرد انتظارات مشروع در سازمان جهانی تجارت را می‌توان در موارد ذیل خلاصه کرد:

الف- حفاظت از تثبیت تعرفه‌ها و امتیازات مذاکره شده؛

(Germany – Sardines, Working Party Report 1952: Para. 16; Japan – Film, Panel Report 1998: Para, 10; Korea – Government Procurement, Panel Report, 2000: Para. 7).

ب- زمانی که موافقتنامه‌های تحت پوشش سازمان جهانی تجارت در مواردی فاقد مقرراتی باشد، اصل انتظارات مشروع برای پر کردن خلاءها به کار می‌رود به نحوی که عدم خروج شرایط رقابت از مسیر صحیح تضمین شود (Japan – Film, Panel Report, 1998: Para. 10).

پ- انتظارات مشروع در سازمان جهانی تجارت از تجارت حمایت می‌کند و امکان پیش‌بینی تجارت در آینده را دارد (India – Patents, Panel Report, 1998: para7).

ت- از طرف‌های تجاری در مقابل تغییراتی که باعث ورود خسارت می‌شود حمایت می‌کند، بویژه زمانی که امتیازات تعرفه‌ای به دلیل اقداماتی که طبق مقررات سازمان منع نشده است، تغییر نماید و تضمین می‌کند که شرایط رقابت بر اثر اقدامات خلاف مقررات سازمان زایل نشده باشد.^۱

ث- انتظارات مشروع در سازمان جهانی تجارت تضمین می‌کند که فرصت‌های رقابتی به نحو موثر و برابر، مابین کالاهای وارداتی از کشورهای مختلف، همچنین مابین کالاهای وارداتی بامحصولات داخلی وجود داشته باشد (Japan – Film, Panel Report, 1998: Para 10).

ج- از آنجا که اصل انتظارات مشروع به عنوان تجلی اصل حسن نیت مورد توجه قرار گرفته است، بنابراین طبق ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات وین این اصل به کمک تفسیر موافقتنامه‌های سازمان جهانی تجارت می‌آید.^۲

چ- اصل انتظارات مشروع می‌تواند استفاده از استثنائات وارد بر موافقتنامه‌های سازمان جهانی تجارت را محدود یا منع نماید. هیأت حل اختلاف در دعوی لباس زیر-آمریکا پس از بازنگری عبارات، محتوا و اهداف موافقتنامه منسوجات و پوشاک^۳ به این نتیجه رسید که

1. EEC – Oilseeds I, Panel Report, 1990: Para.148; Japan – Film, Panel Report, 1998: Para. 10.
2. US–Offset Act ‘Byrd Amendment’, Appellate Body Report, 2002: Para. 298.
3. Agreement on Textiles and Clothing.

دولت‌های عضو صادرکننده، قانوناً می‌توانند انتظار داشته باشند که اقدامات حفاظتی موقت^۱ مورد پذیرش را طبق ماده ۶ موافقتنامه منسوجات و پوشاک به تدریج اجرا نمایند. همچنین دولت‌ها می‌توانند این اطمینان را به واردکنندگان بدهند که دسترسی به بازار و سرمایه‌گذاری آنان لطمه نخواهد دید. در نتیجه هیأت حل اختلاف با صدور چنین رأیی اعلام نمود که توسل به اقدامات حفاظتی موقتی به منظور حمایت از انتظارات مشروع طرفین مجاز خواهد بود - US (Underwear, Panel Report, 1997: Para. 7.20).

۲. اصل انتظارات مشروع در مقررات سازمان جهانی تجارت

بند ۳ ماده ۱۷ موافقتنامه عمومی تجارت خدمات یا «گتس»^۲ به صراحت از «شرایط رقابت» سخن می‌گوید که به عقیده برخی از حقوقدانان از جمله پانیزون، کاتیر و برخی از هیأت‌های حل اختلاف منظور از «شرایط رقابت» را همان رعایت انتظارات مشروع می‌دانند. این بند بیان می‌دارد: «چنانچه رفتار رسماً مشابه یا رسماً متفاوت متخذه، شرایط رقابت را در قیاس با خدمات یا عرضه‌کنندگان خدمات مشابه عضو دیگر، به نفع خدمات یا عرضه‌کنندگان خدمات این عضو تغییر دهد، از مطلوبیت کمتری برخوردار خواهد شد». بنابراین آنچه از این ماده برداشت می‌شود این است که اعضا مکلف‌اند رفتاری را که با خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات خود دارند با اعضای دیگر هم داشته باشند و این رفتار از مطلوبیت کمتری برخوردار نباشد. بنابراین تغییر در شرایط رقابت، رفتار نامطلوبتر محسوب می‌شود که انتظار برخورداری از رفتار مشابه را نقض می‌کند.

علاوه بر این، رویه رکن حل اختلاف و دکترین آن را به طور ضمنی در مواد ۲ و ۳ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت یا «گات»^۴ ۱۹۹۴، یافته‌اند. برطبق گات ۱۹۹۴ انتظارات مشروع از امتیازات تعرفه‌ای که مورد مذاکره قرار گرفته است، حمایت می‌کند تا موجب عدول دی فاکتو توسط یک عضو قرار نگیرد. اگرچه رکن استیناف تاکنون قابلیت اجرای آن را به طور کامل نپذیرفته است، اما با این اوصاف تصدیق می‌نماید که اصل انتظارات مشروع از

1. Transitional Safeguards.
2. General Agreement on Trade in Services or GATS.
3. The Conditions of Competition.
4. General Agreement on Tariffs and Trade or "GATT".

ماده ۳ گات ۹۴ و نیز ماده ۲۳ که پایه و اساس مقررات حل و فصل اختلاف می‌باشد، قابل استنباط است.

شق (ب) از بند ۱ ماده ۲۳ گات ۱۹۹۴ و نیز ماده ۲۶ تفاهم‌نامه حل اختلاف^۱ مقرر می‌دارند: منافی که به طور قانونی و مشروع انتظار دستیابی به آن می‌رود، اگر لطمه ببیند یا از میان برود در این صورت موجبات شکایت مبتنی بر عدم نقض را فراهم خواهد آورد. بنابراین ملاحظه می‌شود که اصل انتظارات مشروع می‌تواند به عنوان توجیهی برای طرح شکایت عدم نقض توسط طرفین مورد استناد قرار گیرد.

۳. اصل انتظارات مشروع در ماده ۳ گات

ماده ۳ گات به طور کلی به اصل رفتار ملی در مورد وضع مالیات و مقررات داخلی مربوط می‌شود و مقرر می‌دارد کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت باید با محصولات وارداتی که با پرداخت عوارض گمرکی و هزینه‌های دیگر از مرز عبور کرده و وارد بازار داخلی آنها می‌گردند، رفتاری اعمال کنند که از مطلوبیت کمتری نسبت به رفتار اعمال شده با کالاهای داخلی برخوردار نباشد. هدف اصلی و عمده ماده ۳ گات، جلوگیری از حمایت به وسیله اقدامات قانونگذاری و اعمال مالیات می‌باشد. بالاخص، تضمین اینکه اقدامات داخلی منجر به حمایت از تولیدات داخلی نگردد. به این ترتیب ماده ۳، سازمان را ملزم می‌سازد تا شرایط رقابتی مساوی بین محصولات وارداتی و محصولات داخلی را فراهم سازند و همچنین از انتظارات اعضا، نه تنها در خصوص حجم و میزان خاصی از تجارت، بلکه از رقابت برابر بین محصولات وارداتی و داخلی حمایت گردد. بنابراین نقض اصل رفتار ملی به شکل داشتن رفتار نامطلوبتر با محصولات وارداتی به منزله نابرابری شرایط رقابتی است که منجر به نقض انتظارات مشروع دولت واردکننده می‌شود.

در سازمان جهانی تجارت و حتی ماقبل آن یعنی در دوران گات ۱۹۴۷، پرونده‌هایی مطرح شده که اصل انتظارات مشروع به عنوان عنصر اصلی و اساسی در ماده ۳ گات مورد توجه قرار می‌گیرد.^۲

به عنوان مثال در قضیه مشروبات الکلی ژاپن، شوچوی ژاپن که از مالیات کمتری نسبت به

1. Dispute Settlement Understanding.

2. Japan– Alcoholic Beverages, Appellate Body Report, 1996: 16.

ودکا و سایر مشروبات وارداتی برخوردار بود، به دلیل برخورداری از مالیات کمتر موجب نقض بند ۲ ماده ۳ گات شده و به این ترتیب قانون مالیات ژاپن سبب تغییر ناعادلانه در شرایط رقابتی و فرصت‌های رقابتی به نفع شوچو گردید.

در پرونده مشروبات الکلی- ژاپن برای اولین بار رکن استیناف در گزارش خود به صراحت تایید کرد که ماده ۳ گات از انتظاراتی حمایت می‌کند که شامل برابری شرایط رقابتی بین محصولات وارداتی و محصولات داخلی است.^۱

۴. اصل انتظارات مشروع در بند ۳ ماده ۱۷ گتس

تهیه کنندگان گتس، اصولی که برای حفظ شرایط رقابت در گات تثبیت شده بود را نیز مقرر نمودند، بدین نحو که نه تنها بند ۳ ماده ۱۷ گتس شامل تعهد رفتار ملی می‌شود (تعهدی که صریحاً رفتار تبعیض آمیز میان خدمات داخلی و خارجی را منع می‌کند)، بلکه تغییر در شرایط رقابت را به عنوان نقض یک تعهد به نحو تبعیض آمیز قلمداد می‌نماید. در ارتباط با این موضوع پرونده‌هایی در رکن حل اختلاف مطرح شده است که به بحث درباره انتظارات مشروع در پرتو مقررات گتس پرداختند.^۲

موضوع اختلاف در پرونده ماشین کانادا، اقدام کانادا در خصوص وضع مالیات بر واردات وسایل نقلیه بود. جامعه اروپا و ژاپن به عنوان خواهان ادعا کردند که وضع مالیات بر واردات وسایل نقلیه با ماده ۱۷ گتس مغایرت دارد. زیرا وضع مالیات بر خلاف تعهد کانادا طبق جدول تعهداتش. علاوه، این اقدام کانادا بر عرضه خدمات در بخش نقلیه تاثیر گذار است و نیز سبب می‌شود که عرضه کنندگان خدمات خارجی از رفتار نامطلوب‌تری نسبت به عرضه کنندگان خدمات مشابه کانادایی برخوردار شوند. کانادا به تولیدکنندگان وسایل نقلیه کانادایی معافیت‌هایی اعطا نمود که این معافیت‌ها شامل عرضه کنندگان خدمات وسایل نقلیه کانادایی نیز می‌شد ولی عرضه کنندگان خدمات خارجی از این معافیت بهره‌ای نمی‌بردند. همچنین قانون جدید در خصوص وضع مالیات، تولیدکنندگان وسایل نقلیه را ملزم می‌نماید که از خدمات ارائه شده توسط عرضه کنندگان خدمات در داخل کانادا استفاده نمایند که این امر مغایرت با تعهد کانادا طبق ماده ۱۷ گتس دارد.

1. Ibid.

2. Canada-Autos, Panel Report 2000; EC-Bananas, Panel Report, 1997.

ماده ۱۷ گتس مقرر می‌دارد:

۱- هر عضو در بخش‌هایی که در جدولش ذکر شده‌اند و با رعایت قیود و شرایط مقرر در آن، رفتاری را در مورد خدمات و عرضه کنندگان خدمات هر عضو دیگر در خصوص همه اقدامات موثر بر عرضه خدمات اتخاذ خواهند کرد که از رفتار متخذه در قبال خدمات و عرضه کنندگان خدمات مشابه داخلی از مطلوبیت کمتری برخوردار نباشند.^۱

۲- هر عضو می‌تواند با اتخاذ رفتاری رسماً مشابه یا رسماً متفاوت با رفتار متخذه در مورد خدمات یا عرضه کنندگان خدمات مشابه داخلی خود، در قبال خدمات و عرضه کنندگان خدمات اعضای دیگر، شرایط بند ۱ را برآورده سازد.

۳- چنانچه رفتار رسماً مشابه یا رسماً متفاوت متخذه، شرایط رقابت را در قیاس با خدمات یا عرضه کنندگان خدمات مشابه عضو دیگر، به نفع خدمات یا عرضه کنندگان خدمات این عضو تغییر دهد، از مطلوبیت کمتر تلقی خواهد شد.

کانادا در پاسخ اظهار داشت در بخش مربوطه چنین تعهدی پذیرفته و معافیت برای تولیدکنندگان داخلی تاثیری بر عرضه خدمات ندارد. ادعای دیگر خواهان‌ها این بود که قانون جدید کانادا تولیدکنندگان وسایل نقلیه را ملزم ساخته تا بهای تولید را به حداقل ارزش افزوده کانادایی برساند برای اینکه بتوانند از معافیت گمرکی برای واردات بهره‌مند شوند. لذا این رفتار سبب می‌شود که عرضه کنندگان خدمات خارجی از مطلوبیت کمتری نسبت به عرضه کنندگان خدمات کانادایی برخوردار شوند.

هیأت حل اختلاف چنین استدلال کرد که الزامات مقرر شده در قانون جدید کانادا، انگیزه و مشوقی است برای کسانی که از معافیت گمرکی در واردات بهره‌مند می‌شوند تا از خدمات در داخل کانادا استفاده نمایند لذا می‌تواند منجر به "تغییر در شرایط رقابت" در خصوص عرضه خدمات در داخل کانادا شود. اگرچه این الزام مقرر شده در قانون کانادا بین عرضه کنندگان داخلی و خارجی تفکیکی قایل نشده ولی تاثیر تبعیض آمیزی بر عرضه کنندگان خدمات دارد.^۲

علاوه بر این، بند ۵ الف شق ۲ از ماده ۶ گتس ناظر به دومین تعهد حقوقی دولت‌های

۱. تعهدات خاص پذیرفته شده طبق این ماده به گونه‌ای تفسیر نخواهد شد که عضوی را به جبران هر نوع عدم مزیت رقابتی ذاتی که از ماهیت خارجی خدمات یا عرضه کنندگان خدمات مربوط ناشی می‌شود ملزم گرداند.

2. Canada-Autos, Panel Report, 2000: Para. 10.307.

عضو است که انتظار مشروع را مورد حمایت قرار داده است. این بند مقرر می‌دارد: «در بخش‌هایی که در آنها یک عضو تعهدات خاصی را متقبل شده است، عضو مزبور تا هنگام لازم‌الاجرا شدن نظامات ایجاد شده در این بخش‌ها به موجب بند ۴، آن دسته از الزامات مربوط به صدور مجوز و مشخصات و استانداردهای فنی که تعهدات خاص مزبور را به گونه‌های زیر بی‌اثر می‌سازند یا به آنها لطمه وارد می‌آورند، اعمال نخواهد کرد... به گونه‌ای که به هنگام قبول تعهدات خاص در آن بخش‌ها، به طور معقول دور از انتظار آن عضو بوده باشند»؛ بنابراین براساس گتس یک دولت می‌تواند انتظار داشته باشد که خدمات داخلی از رفتار مطلوبتری نسبت به خدمات خارجی و عرضه کنندگان خدمات برخوردار نشوند.

که باید مورد توجه قرار گیرد این است که «انتظارات مشروع» طبق گات با «انتظارات مشروع» براساس گتس دارای تفاوت‌هایی است. برخلاف بند ۱ ب ماده ۲۳ گات^۱ و ماده ۲۶ تفاهم‌نامه حل اختلاف که خسارت در شکایات مبتنی بر عدم نقض را مقرر می‌دارد، فارغ از اینکه اقدام صورت گرفته مغایر با مقررات موافقتنامه باشد یا نباشد، بند ۳ ماده ۲۳ گتس به صراحت تسری انتظارات مشروع را به اقدامات موافق با گتس محدود می‌سازد و مقرر می‌دارد: «اگر یک عضو تشخیص دهد، به موجب قسمت ۳ هر یک از مزایایی را که به طور معقول انتظار دارد براساس تعهد خاص عضو دیگر عایدش شود، در نتیجه اقدامی که با مقررات این موافقتنامه تعارض ندارد، از میان رفته و یا لطمه دیده است، می‌تواند به تفاهم‌نامه حل اختلاف متوسل شود» (WTO Analytical Index, 2003: pp 368-9).

تفاوت دیگر مربوط می‌شود به اینکه بند ۳ ماده ۲۳ گتس برخلاف ماده ۳ گات، به صراحت به انتظار مشروع دولت‌های عضو توجه داشته و حذف یا لطمه به مزایا و منافع را به عنوان شروطی برای انتظارات مشروع قلمداد می‌نماید.

۵. حمایت از انتظارات مشروع در نهاد حل اختلاف سازمان جهانی تجارت

پایه و اساس سازمان جهانی تجارت برای آغاز نظام چندجانبه تجاری مبتنی بر حسن‌نیت، عدالت و انصاف به عملکرد هیأت حل اختلاف در موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۴۷ به

۱. اگر طرف متعاهدی تشخیص دهد هرگونه منفعتی که براساس این موافقتنامه به طور مستقیم یا غیرمستقیم به آن تعلق می‌گرفته از بین رفته یا لطمه می‌بیند یا تشخیص دهد که ... انجام اقدامی توسط یک طرف متعاهد دیگر اعم از اینکه با مقررات این موافقتنامه مغایرت داشته باشد یا خیر...

منظور حمایت از انتظارات مشروع برمی گردد. اصل انتظارات مشروع به طور معمول یک مفهوم حقوقی است. این مبحث مشتمل بر دو بند است. در بند اول به پرونده‌هایی اشاره که در نظام گات ۱۹۴۷ مطرح گشته و عدم رعایت انتظارات مشروع در آنها ادعا شده بود. بند دوم به پرونده‌هایی که در رکن حل اختلاف سازمان جهانی تجارت در خصوص حمایت از انتظارات مشروع مطرح شده است.

۶. حمایت از انتظارات مشروع در نظام حل اختلاف گات ۱۹۴۷

هیأت‌های حل اختلاف در دوران گات ۱۹۴۷ اصل حمایت از انتظارات مشروع را به عنوان یکی از اصول خاص گات مورد شناسایی قرار داد و آن را به «شرایط رقابت» معنا کرد؛ بدین نحو که این اصل مانع تغییر در امتیازات مذاکره شده می‌شود. از ۱۹۵۰، هیأت حل اختلاف از انتظارات مشروع دولت‌های عضو حمایت کرده تا فرصت‌های رقابتی مساوی بین محصولات در بازارهای خارجی محقق گردد. در دوران گات ۱۹۴۷، فقط سه مورد شکایت وجود داشت که در تمامی آنها ادعا شده، انتظارات مشروع درباره امتیازات تعرفه‌ای، طبق بند ۱ ب ماده ۲۳ گات ۱۹۴۷ رعایت نشده است. این پرونده‌ها عبارت بودند از سوئیس-استرالیا (۱۹۵۰)، ساردین-آلمان (۱۹۵۲)، دانه‌های روغنی جامعه اروپا (۱۹۹۰) که هر سه مورد از شکایت مبتنی بر عدم نقض بوده‌اند.

۷. حمایت از انتظارات مشروع در رکن حل اختلاف سازمان جهانی تجارت

هیأت حل اختلاف در دوران سازمان جهانی تجارت، عملکرد هیأت حل اختلاف گات ۱۹۴۷ را ادامه داد و مفهوم انتظارات مشروع را به عنوان «شرط رقابت برابر» به موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (ترپس) و موافقتنامه خریدهای دولتی تعمیم داد. هیأت حل اختلاف در دو نوبت تلاش تا استفاده از انتظارات مشروع به عنوان ابزار تفسیری را در ادبیات حقوقی سازمان جهانی تجارت وارد نماید، اما هر دو بار توسط رکن استیناف متوقف شد. سرانجام حمایت از انتظارات مشروع در پرونده اختراعات هند و به دنبال آن پرونده خریدهای دولتی گُره به عنوان «دکترین» رسماً مورد شناسایی قرار گرفت. در قضیه اختراعات هند، بیان داشت که مواد ۱، بند ۵ ماده ۲ و ماده ۳ گات به نوعی متضمن حمایت از

انتظارات مشروع است، بنابراین نقض این مواد می تواند منجر به طرح شکایت بر اثر نقض گردد.^۱ در شکایات بر اثر نقض که براساس بند ۱ ب ماده ۲۳ طرح می شود، هیأت های حل اختلاف به شکایات طبق مواد ۳ و ۱۱ گات رسیدگی می کنند و معمولاً هدف این مواد، حمایت از انتظارات اعضا در خصوص رقابت میان محصولات داخلی و وارداتی است در مقابل انتظاراتی قرار دارد که به حجم تجارت مربوط می شود.^۲

همچنین هیأت حل اختلاف در پرونده تجهیزات کامپیوتری- جامعه اروپا، نقض بند ۵ ماده ۲ گات ۱۹۹۴ را احراز کرد و اظهار داشت که زمینه ای برای درخواست حمایت از انتظارات مشروع قرار دارد.

در پرونده تجهیزات کامپیوتری^۳ موضوع انتظارات مشروع، در خصوص تفسیر جدول تعرفه ها مطرح شد. هیأت حل اختلاف تاکید کرد که حمایت از انتظارات مشروع در خصوص رفتار تعرفه ای با یک کالای مرزی، یکی از مهمترین وظایف ماده ۲ گات ۱۹۹۴ می باشد. زیرا دولت ها عمدتاً به این دلیل در خصوص امتیازات تعرفه ای مذاکره می کنند که مطمئن شوند مذاکرات بر پایه انتظارات آنها مبنی بر عدم تغییر بهای امتیازات تعرفه ای قرار دارد.

در این پرونده، آمریکا ادعا داشت که تجهیزات کامپیوتری باید از همان تعرفه ای که برای «ماشین های پردازش کننده خود کار اطلاعات»^۴ قرار دارد برخوردار شوند. در حالیکه جامعه اروپا اظهار داشت که اعضا جامعه در برخورد با این قبیل محصولات، رفتارهای متحد و یکسانی ندارند بنابراین آمریکا نمی تواند چنین انتظاری داشته باشد. هیأت حل اختلاف، چنین ارزیابی نمود که آمریکا تا چه حد می تواند قانوناً در خصوص رفتار تعرفه ای انتظار داشته باشد. آمریکا اصطلاح «ماشین های پردازش کننده خود کار اطلاعات» را شامل تجهیزات کامپیوتری می دانست که بسیار فراتر از انتظارات مشروع یک عضو صادر کننده بود. در نتیجه طبقه بندی صورت گرفته توسط جامعه اروپا، چنین انتظار مشروعی را برای آمریکا ایجاد کرده بود که تجهیزات کامپیوتری، از رفتار تعرفه ای مشابه با ماشین های پردازش کننده خود کار اطلاعات بهره مند شوند.

1. India-Patents, Panel Report, 1998: Para. 8.25.

2. EC-LAN, Panel Report 1998: Para. 8.23, India-Patents, Appellate Body Report, 1998: Para. 40.

3. LAN Computer.

4. Automatic Data-Processing Machines.

هیأت حل اختلاف بیان داشت که متن ماده ۲ گات به تنهایی اهمیت انتظارات مشروع در تفسیر تعهدات تعرفه‌ای را تایید می‌کند (EC-LAN, Panel Report, 1998: Para. 8.24).
هیأت حل اختلاف با بررسی میزان حجم صادرات و واردات تجهیزات کامپیوتری از آمریکا به جامعه اروپا به این نتیجه رسید که آمریکا دلایل کافی ارائه کرده تا ادعایش را اثبات نماید و تجهیزات کامپیوتری از همان رفتار تعرفه‌ای ماشین‌های پردازشگر خودکار بهره‌مند گردد.^۱

رکن استیناف، رأی هیأت حل اختلاف مبنی بر اینکه امتیاز تعرفه‌ای می‌تواند در پرتو انتظارات مشروع دولت تعیین شود رد کرد. به علاوه، ماده ۲ گات این امکان را مقرر کرده که رفتار مورد انتظار در خصوص یک امتیاز تعرفه‌ای می‌تواند متفاوت از رفتار توافق شده باشد. لذا تفسیر یک امتیاز در پرتو انتظارات مشروع صادرکننده منطبق با اصل حسن نیت طبق ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات وین نخواهد بود و زمانی است که عبارات معاهده، مورد نظر طرفین نباشد (Cameron, 2001: 262).

در هر پرونده هیأت حل اختلاف به طور موردی بررسی می‌کند که عدم حصول انتظارات مشروع ادعا شده، به دولت مدعی اجازه می‌دهد تا بتواند شکایت بر اثر نقض را مطرح کند. در مواردی از جمله پرونده خریدهای دولتی کُره به دلیل فقدان رابطه علی بین اقدامات کُره و زیان وارد شده به فرصت‌های رقابتی عرضه کنندگان خدمات آمریکایی برای خریدهای دولتی کشور کُره، این ادعا را نپذیرفت که موافقتنامه خریدهای دولتی باید انتظارات آمریکا را براساس مذاکرات برآورده نماید.^۲

رکن استیناف، رویه هیأت حل اختلاف را در خصوص اینکه «انتظارات مشروع» اصلی است که در گات به خوبی تثبیت شده تایید کرده است. به علاوه، آرای که توسط رکن استیناف تایید می‌شود، بین اعضا این «انتظار مشروع» را ایجاد می‌کند که در تصمیمات دعاوی بعدی مورد توجه قرار گیرد (Mitchell, 2007: 808). سئوالی که مطرح می‌شود این است که آیا اصل انتظار مشروع به عنوان سابقه آرای تایید شده برای دعاوی بعدی ایجاد التزام می‌نماید یا صرفاً به عنوان یک اصل مطرح است که قواعد کلی را وضع نموده و احتمال

1. EC-LAN, Panel Report, 1998: Para. 8.39.

2. Korea-Government Procurement, Panel Report, 2000: Paras. 7.118-7.119.

عدول از آن نیز جایز است؟

ارزیابی رکن استیناف در قضیه میگو آمریکا^۱ نشان داد که اصل انتظار مشروع، الزامی برای هیأت حل اختلاف ایجاد نکرده، تا از صادره قبلی تبعیت نماید. رکن استیناف در گزارش پرونده مذکور از این ابهام پرده برداشت و بیان کرد که انتظار مشروع دولت‌های عضو سازمان جهانی تجارت اقتضا می‌کند تا استدلال صادره در خصوص اختلافات مشابه مورد توجه قرار گیرد، به این معنا که هیأت حل اختلاف می‌تواند از موارد قبلی صرفاً به عنوان ابزاری برای استدلال خود بهره‌گیرد (US-Shrimp, Appellate Body Report, 1998: Para. 109).

سوالی که مطرح می‌شود این است که آیا حمایت از انتظارات مشروع فقط در شکایات بر اثر نقض قابل طرح است یا در شکایت مبتنی بر عدم نقض هم امکان دارد که انتظار مشروع مطرح و مورد حمایت قرار گیرد؟

طبق حقوق بین‌الملل مفهوم انتظارات شامل دو گروه می‌شود: «انتظارات مشروع» و «انتظارات منطقی». هیأت حل اختلاف به اشتباه این دو مفهوم را گاهی به جای یکدیگر به کار می‌برد. چنانکه رکن استیناف در پرونده اختراعاتهند بیان کرد: «اگرچه هیأت حل اختلاف «انتظارات مشروع» را به عنوان یکی از اصول تثبیت شده در گات اعمال کرده اما استدلالش نشان می‌دهد که به درستی طبق رویه سازمان عمل نکرده است. در هنگام تفسیر، هیأت حل اختلاف این دو مفهوم متفاوت را از رویه گات سابق به طور اشتباه برداشت کرده است. یکی مفهوم حمایت از انتظارات طرفین قرارداد در رقابت بین محصولات آنها با محصولات طرف‌های دیگر است که در شکایات بر اثر نقض که شامل مواد ۳ و ۱۱ گات ۱۹۴۷ می‌شود توسعه یافته است. دیگری مفهوم حمایت از انتظارات منطقی طرفین قرارداد است که به دسترسی به بازار مربوط می‌شود و در متون شکایات مبتنی بر عدم نقض طبق بند ۱ (ب) ماده ۲۳ گات توسعه یافته است.^۲

ابتدا دکتین حمایت از انتظارات منطقی در سیاق شکایات مبتنی بر عدم نقض طبق بند ۱ ب ماده ۲۳ گات ۱۹۴۷ مطرح شد و سپس برخی از مقررات مربوط به شکایت عدم نقض در

۱. در این اختلاف اکوادور علیه آمریکا مدعی اقدامات ضد دامپینگ و نقض ماده ۲ موافقتنامه ضد دامپینگ توسط آمریکا گردید. آمریکا اقدام به وضع قانونی نموده بود که حاشیه قیمت‌شکنی را طبق محاسبه مقیاس یک میانگین وزنی با میانگین وزنی دیگر در طی مراحل بازرسی به صفر می‌رساند که مغایر با بند ۲-۴-۲ موافقتنامه ضد دامپینگ بود.

2. India-patent, Appellate Body Report, 1998: para 36.

بند ۱ ماده ۲۶ تفاهم‌نامه حل اختلاف ذکر گردید. در مواردی که مقررات حقوقی ماهوی در رابطه با تجارت بین‌الملل وجود ندارد، بند ۱ ب ماده ۲۳ گات در خصوص عدم نقض، مانع طرفین از بکارگیری موانع غیرتعرفه‌ای یا سایر اقدامات برای از بین بردن منافعی که مذاکره شده می‌شود. طبق بند ۱ ب ماده ۲۳ گات ۱۹۹۴، هر عضوی می‌تواند شکایت عدم نقض را طرح کند به شرط آنکه منافع مذاکره شده در اثر اقدامی که ممکن است با مقررات موافقتنامه مغایرت نداشته باشد از بین برود (India-patent, Appellate Body Report, 1998: para 41).

رکن استیناف در پرونده‌های اختراعات هند و تجهیزات کامپیوتری جامعه اروپایی، آرای صادره توسط هیأت حل اختلاف را در خصوص موضوع حمایت از انتظارات مشروع نقض کرد و چنین خاطر نشان ساخت که انتظارات مشروع در شکایت از نوع عدم نقض، قابل حمایت و پیگیری است و سپس در هر دو پرونده چنین استدلال کرد که حمایت از انتظارات مشروع به عنوان «شرط رقابت» طبق مواد ۳ و بند ۵ ماده ۲ گات در شکایات مبتنی بر عدم نقض قابل طرح و رسیدگی می‌باشد.^۱

همچنین رکن استیناف در پرونده تجهیزات کامپیوتری چنین رای صادر کرد که: «با نتیجه‌گیری هیأت حل اختلاف درباره اینکه معنای یک امتیاز تعرفه‌ای را می‌توان در پرتو انتظارات مشروع مشخص کرد، مخالف است و سپس در ادامه اظهار داشت که مفهوم انتظارات منطقی که هیأت حل اختلاف به جای انتظارات مشروع مورد استناد قرار داده مفهومی است که در شکایات مبتنی بر عدم نقض مطرح می‌شده است.^۲ بنابراین از صادره می‌توان چنین نتیجه گرفت که انتظارات مشروع به عنوان «شرط رقابت» در شکایات مبتنی بر عدم نقض قابل طرح و پیگیری است. اما خواهان برای طرح شکایت مبتنی بر عدم نقض به دلیل عدم رعایت انتظار مشروع باید وجود چهار عامل را اثبات کند که در صورت اثبات همه این شرایط، خواهان می‌تواند ادعای شکایت مبتنی بر عدم نقض را طرح نماید:

* منافی طبق مذاکرات وجود داشته است؛

1. India-Patents, Appellate Body Report 1998: para 36; EC-LAN, Appellate Body Report, 1998: paras 77, 80, The concept of 'reasonable expectations', which the Panel refers to as 'legitimate expectations', is a concept that was developed in the context of NVNI complaints. As we stated in India-Patents, for the Panel to use this concept in the context of aviolation complaint 'melds the legally-distinct bases for "violation" and "NVNI" complaints under Article XXIII of the GATT 94 into one uniform cause of action' and is not in accordance with established GATT practice.

2. EC-LAN, Appellate Body Report, 1998: para 80.

* براساس اقدام خواننده این منافع از بین رفته است. معمولاً عدم حصول انتظار موجه و مشروع به عنوان منافع لطمه دیده تلقی می‌شود؛

* اقدام مورد اختلاف می‌بایست غیرقابل پیش‌بینی بوده و توقعی ایجاد کند که مشروع و قانونی باشد؛

* یک رابطه علی مستقیم بین اقدامی که منجر به فوت منافع شده با مذاکرات صورت گرفته وجود داشته باشد.

به عنوان مثال، در قضیه فیلم ژاپن، در سال ۱۹۹۶، آمریکا از اقدامات دولت ژاپن شکایت کرد به دلیل اینکه آشکارا مانع تولیدکنندگان فیلم آمریکایی از رقابت در بازار ژاپن شده بود. این اقدامات شامل مقررات متنوعی درخصوص سرمایه‌گذاری خارجی و سیاست‌های دولت ژاپن بود. هیأت حل اختلاف علیه آمریکا حکم صادر کرد به دلیل اینکه آمریکا نتوانست با ادله کافی اثبات نماید اقدامات ژاپن مانع ورود موفق صادرکنندگان آمریکایی به بازار ژاپن شده‌اند هیأت حل اختلاف خاطرنشان کرد که در شکایات مبتنی بر عدم نقض باید با احتیاط برخورد شود و به عنوان یک موقعیت استثنایی محسوب گردد.

هیأت حل اختلاف چنین فرض کرد؛ اقدامی که پس از مذاکره امتیازات صورت می‌گیرد در صورتی موجب عدم حصول انتظار مشروع است که طرف شاکی قادر به پیش‌بینی اقدام صورت گرفته نباشد (Japan-Film, Panel Report 1998: Para. 10. 80).

در این پرونده هیأت حل اختلاف، شکایت مبتنی بر عدم نقض از سوی آمریکا را رد کرد به دلیل آنکه نتوانست نشان دهد که تا چه حد اقدامات مربوط به توزیع فیلم توسط ژاپن در فروشگاه‌های بزرگ فروش فیلم، به انتظارات آمریکا از برخورداری از شرایط منصفانه رقابتی لطمه وارد کرده است. به این ترتیب فرضی که هم اکنون پذیرفته شده این است که اقدامات پس از مذاکره به عنوان اقدامات پیش‌بینی نشده تلقی می‌شوند البته این فرضیه در خصوص اقدامات مربوط به بهداشت و سلامت اعمال نمی‌شود (Robert W. Staiger & Alan O. Sykes, 2013: p.754).

پرونده آزیست جامعه اروپا، پرونده دیگری است که شکایت مطرح شده در آن شامل هر دو نوع شکایت یعنی شکایت بر اثر نقض و شکایت مبتنی بر عدم نقض بود. در این پرونده؛ دولت کانادا علیه جامعه اروپا به دلیل منع دولت فرانسه از ورود آزیست شکایت کرد و این

اقدام فرانسه را مغایر با موافقتنامه موانع فنی فرا راه تجارت و نیز بند ۴ ماده ۳ و بند ب ماده ۲۰ موافقتنامه گات ۱۹۹۴ دانست. هیأت حل اختلاف شکایت بر اثر نقض را مردود دانست و همانند پرونده فیلم ژاپن تأکید کرد که با شکایات مبتنی بر عدم نقض باید با احتیاط و به عنوان یک موقعیت استثنایی برخورد کرد. هیأت حل اختلاف و رکن استیناف استدلال جامعه اروپا در خصوص اینکه شکایات مبتنی بر عدم نقض محدود به موضوعاتی می‌شود که به طور خاص در گات ذکر نشده حتی اقدامی که طبق ماده ۲۰ گات جز استثنائات وارد و مجاز شناخته می‌شود می‌تواند موضوع شکایات مبتنی بر عدم نقض قرار گیرد. اما هیأت حل اختلاف و رکن استیناف هر دو استدلال جامعه اروپایی را رد کردند. هیأت حل اختلاف تعریف «غیر قابل پیش‌بینی» را محدود نمود به اینکه خواننده به طور کلی رفتاری داشته باشد که باعث شود شاکی منتظرو وقوع تغییر در رفتار کشورهای وارد کننده آن شود. چنین رفتاری سبب توقعی خواهد شد که از دیدگاه سازمان جهانی تجارت، مشروع و قانونی محسوب نمی‌شود.^۱ اگرچه در گذشته برخی اعضای سازمان با تکیه بر اصل انتظارات مشروع به عنوان مبنایی برای ادعای لطمه به منافع بهره می‌بردند، اما امروزه این باور که شکایات مبتنی بر عدم نقض دارای قلمرو وسیعی است غلط بوده و هر نوع اقدام موافق با گات ۱۹۹۴ و موافقتنامه‌های تحت پوشش را شامل می‌شود (Thaddeus Manu, 2016: 75). هیأت‌های حل اختلاف و رکن استیناف بیان کرده‌اند که خسارت مندرج در بند ۱ ب ماده ۲۳ گات باید با احتیاط تحصیل شود و به عنوان یک خسارت استثنایی باقی بماند.

۸. رابطه اصل حسن نیت با اصل انتظارات مشروع

اصل انتظارات مشروع قائم به ذات اصل حسن نیت است زیرا که هیأت حل اختلاف چه در دوران سازمان جهانی و چه ماقبل آن یعنی گات ۱۹۴۷، مستقیماً آن را به عنوان «اصل تثبیت شده در گات» اعمال کرده است (India-Patents, Panel Report, 1998: Para 7). در متون سازمان جهانی تجارت، در برخی از گزارش‌های هیأت‌های حل اختلاف و نظرات حقوقدانان تلاش‌هایی برای برقراری ارتباط بین حسن نیت و انتظارات مشروع مشاهده می‌شود. به خصوص در پرونده خریدهای دولتی کره، هیأت حل اختلاف این دو مفهوم را به

1. EC-Asbestos, Panel Report, 2001: Paras. 8. 295-8.297.

صورت برداشت جدیدی از شکایات مبتنی بر عدم نقض یکی دانست. پرسشی که مطرح می‌شود این است که آیا هیأت حل اختلاف می‌تواند نقض تعهد به حسن نیت را جدا از نقض مقررات ماهوی فرض کند؟ حتی اگر حسن نیت با مفهوم انتظار مشروع مرتبط باشد، تا قبل از آن نمی‌توانست به عنوان شکایات عدم نقض مطرح شود. یک شکایت بر اثر نقض منجر به تعهد خواننده به ترک اقدام طبق بند ۱ ماده ۱۹ تفاهم‌نامه حل اختلاف می‌شود، درحالی‌که شکایت مبتنی بر عدم نقض تنها شامل حق لغو امتیاز بر طبق بند ۱ ب ماده ۲۶ تفاهم‌نامه حل اختلاف می‌گردد (Zeitler, 2005: 752).

هیأت حل اختلاف در پرونده اختراعات هند یک گام فراتر از تفسیر موافقتنامه تریپس برداشت. این هیأت اذعان داشت که تفسیر با حسن نیت مستلزم حمایت از انتظارات مشروعی می‌شود که ناشی از حمایت از حقوق مالکیت فکری می‌شود که در موافقتنامه تریپس مقرر شده است (India – Patent, Panel Report, 1998: para 7.18).

همچنین ارتباط بین تفسیر با حسن نیت و انتظارات مشروع در گزارش هیأت حل اختلاف در پرونده تجهیزات کامپیوتری جامعه اروپا ملاحظه می‌شود. در این پرونده هیأت حل اختلاف پس از اینکه لزوم رعایت انتظارات مشروع را احراز کرد برای اینکه امنیت و پیش‌بینی‌پذیری حاصل شود، اظهار داشت که انتظارات مشروع مطابق با تفسیر بر اساس اصل حسن نیت مقرر شده در ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات وین در گزارش رعایت شده است.^۱ در هر دو پرونده فوق، هیأت حل اختلاف به گزارش پرونده لباس زیر آمریکا استناد کرده بود. در این پرونده، هیأت حل اختلاف از تفسیر با حسن نیت بهره جسته تا به نتیجه‌ای دست یابد که در خصوص نوع انتظاراتی که یک عضو می‌توانست به طور مشروع و قانونی بر مبنای تفسیر لغات، محتوی و هدف موافقتنامه داشته باشد، اما رکن استیناف خلاف رویکرد هیأت حل اختلاف در هر دو پرونده اختراعات هند و تجهیزات کامپیوتری جامعه اروپا نظر داده است. چنانکه رکن استیناف در گزارش پرونده اختراعات هند به وجود رابطه بین حسن نیت و انتظار مشروع اشاره نموده است (Patents, Panel Report, 1998: para 42 India).

رکن استیناف در پرونده اختراعات هند، هیأت حل اختلاف را به شدت برای تفسیر نادرست ماده ۳۱ کنوانسیون وین و برداشت غلط از مفهوم انتظارات مشروع مورد انتقاد

1. EC –LAN, Panel Report, 1998: para 8.25.

قرارداد. به عقیده رکن استیناف، انتظارات مشروع همواره در بطن معاهدات وجود دارد و نگاه هیأت حل اختلاف به انتظارات مشروع به عنوان مفهومی جدا می‌تواند منجر به این سوء تفاهم شود که عباراتی یا مفهومی وارد معاهده کند که مورد نظر نبوده است.^۱

رکن استیناف در پرونده تجهیزات کامپیوتری جامعه اروپا تشریح کرد که هدف از تفسیر معاهده طبق ماده ۳۱ کنوانسیون وین حصول اطمینان از قصد مشترک متعاهدین است. این قصد مشترک صرفاً بر مبنای انتظارات تنها یک نفر از متعاهدین حاصل نمی‌شود.^۲

در پرونده دیگری که به پرونده اصلاحات بیرد^۳ معروف است، دولت آمریکا در اعتراض به رأی صادره توسط هیأت حل اختلاف از رکن استیناف درخواست کرد تا تشخیص دهد که آیا هیأت حل اختلاف مرتکب خطا و اشتباهی در رأی صادره شده یا خیر و نیز دولت آمریکا تعهداتش را طبق بند ۴ ماده ۵ موافقتنامه ضد قیمت‌شکنی و بند ۴ ماده ۱۱ موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی نقض نکرده است. در نتیجه رکن استیناف دریافت که دولت آمریکا با حسن نیت عمل نکرده است.^۴ در این پرونده رکن استیناف به دو نکته مهم در خصوص ارتباط بین نقض مقررات سازمان جهانی تجارت و اقدام بر خلاف حسن نیت اشاره کرد. رکن استیناف بیان داشت که قانون قیمت‌شکنی و یارانه آمریکا نباید منجر به نقض موافقتنامه ضد قیمت‌شکنی و موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی شود. همچنین رکن استیناف پیشنهاد داد شکایات بر اثر نقض، تنها در دعای حسن نیت قابل طرح است، به دلیل آنکه مستلزم ارائه ادله برای تفکیک نقض حسن نیت از نقض هر قاعده دیگری است.^۵

نتیجه‌گیری

اصل حمایت از انتظارات مشروع تضمین می‌کند که اعضا در سازمان جهانی تجارت نتوانند به وسیله اقدامات موافق حقوق و تعهدات خود، اما مغایر با تعهدات آزادسازی چندجانبه، سطح موانع تجاری که بر اساس مذاکرات کاهش یافته است، را تغییر دهند. لذا این اصل به حذف رفتارهای تبعیض آمیز در بازرگانی بین‌المللی کمک می‌نماید.

1. India – Patent, Appellate Body Report, 1998: para 45.

2. EC – LAN, Appellate Body Report, 1998: para 88.

3. Byrd Amendment.

4. US–Offset Act (Byrd Amendment), Panel Report, 2002, paras 7.63–7.64.

5. US–Offset Act (Byrd Amendment), Appellate Body Report, 2002: para 295.

اصل انتظارات مشروع در ادبیات سازمان جهانی تجارت به عنوان «حق»، صریحاً مقرر نشده است. در واقع به عنوان یکی از اصول سازمان جهانی تجارت، مزیت انتظارات مشروع به طور برابر برای هریک از موافقتنامه‌ها قابل اعمال است. برخی از مقررات ممکن است به طور ضمنی این اصل را مورد شناسایی قرار داده باشند، مانند مواد ۲ و ۳ گات ۱۹۹۴ و نیز بند ۳ ماده ۱۷ موافقتنامه عمومی تجارت خدمات (گتس) که شرایط رقابتی برابر و به عبارت دیگر انتظار مشروع را مقرر کرده است. از سوی دیگر این اصل با سایر اصول اساسی از جمله اصل حسن نیت در نظام حقوقی سازمان جهانی تجارت مرتبط می‌باشد. در حقیقت، این اصل به عنوان شرایط رقابت، مطابقت با تعهدات غیر تبعیض آمیز را تضمین می‌نماید. همچنین، این اصل «فرصت‌های رقابتی برابر و مؤثر را بین محصولات وارداتی از کشورهای مختلف و نیز مابین محصولات وارداتی و داخلی تضمین می‌کند. همچنین می‌توان آن را عنصر اصلی در شکایات مبتنی بر عدم نقض دانست که توسط بندهای ب و ج ماده ۲۳ گات ۹۴ و ماده ۲۶ تفاهم‌نامه حل اختلاف مقرر گردید. بدین نحو که اگر انتظار دستیابی به منافی به طور قانونی و مشروع منجر به ورود لطمه شود، در این صورت موجبات شکایت بدون نقض را فراهم می‌آورد. در خصوص شکایات مبتنی بر عدم نقض (طبق ماده ۲۶ تفاهم‌نامه حل اختلاف) خواهان می‌تواند با اثبات شرایط ذیل شکایت خود را مطرح نماید:

منافعی طبق مذاکرات وجود داشته است؛

براساس اقدام خواننده این منافع از بین رفته است؛

اقدام مورد اختلاف می‌بایست غیر قابل پیش‌بینی بوده و توقعی ایجاد نماید که مشروع و

قانونی باشد؛

یک رابطه علی مستقیم بین اقداماتی که منجر به فوت منافع شده با مذاکرات صورت

گرفته وجود داشته باشد.

منابع

الف - فارسی

کتاب‌ها

- امیدبخش، اسفندیار و دیگران، (۱۳۸۵)، *سازمان جهانی تجارت؛ ساختار، قواعد و موافقتنامه‌ها*، چاپ اول، تهران: شرکت چاپ و نشر.
- سازمان جهانی تجارت، (۱۳۸۵)، *اسناد حقوقی سازمان جهانی تجارت؛ نتایج مذاکرات تجاری چندجانبه دور اوروگوئه*، مترجمین مسعود طارم سری و دیگران، چاپ دوم، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۷۵)، *حقوق انتقالی، تعارض قوانین در زمان*، چاپ پنجم، تهران: نشر دادگستر.

مقاله‌ها

- انصاری، اعظم و حاجیان، محمد مهدی، (۱۳۹۳)، «اعمال اصول کلی حقوقی در حل و فصل دعاوی اعضای سازمان تجارت جهانی»، *فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی*، سال دوم، شماره ۷.
- زارعی، محمدحسین و بهنیا، مسیح، (۱۳۹۰)، «تأملی بر امکان اعمال اصل انتظار مشروع در دیوان عدالت اداری»، *فصلنامه راهبرد*، سال ۲۰، شماره ۶۱.

ب - انگلیسی

Books

- Dae-Won, Kim, (2006), *Non-Violation Complaints in WTO Law: Theory and Practice*, Berne, Peter Lang.
- Panizzon, Marion, (2006), *Good Faith in the Jurisprudence of the WTO*, Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing.

Articles

- Barak-Erez, Daphne, (2005), "The Doctrine of Legitimate Expectations and the Distinction between the Reliance and Expectation Interests", *European Public Law*, Vol 11, Issue 4.

- Cameron, James, Gray, Kevin, (2001), “Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body”, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 50.

- Cartwright, John, (2006), “Protecting Legitimate Expectations and Estoppel in English Law”, *Electronic Journal of Comparative Law*, Vol. 10, No. 3.

- Cottier, Thomas, N. Scheffer, Krista, (2000), “Good Faith and the Protection of Legitimate Expectations in the WTO”, *New Directions in International Economic Law, The Hague*, Vol. 47.

- Hadfield, Brigid, (1988), “Judicial Review and the Concept of Legitimate Expectations”, *Northern Ireland Legal Quarterly*, Vol. 39, No. 2.

- Manu, Thaddeus, (2016), “Interpreting Doctrine of Legitimate Expectations in WTO Jurisprudence in its Application to Compulsory Licensing”, *Trade Law & Development*, Vol. 8, No. 63.

- Mitchell, Andrew D., (2007), “The Legal Basis for Using Principles in WTO Disputes”, *Journal of International Economic Law*, Vol. 10, No. 4.

- Reinhold, Steven, (2013), “Good Faith in International Law”, *UCL Journal of Law and Jurisprudence*, No. 2.

- Robert W., Staiger, Alan, O. Sykes, (2013), “Non-Violations”, *Journal of International Economic Law*, No. 16.

- Tate, Pamela, (1989), “Coherence of Legitimate Expectations and the Foundation of Natural Justice”, *Monash University Law Review*, Vol. 14.

- Zeitler, Helge Elisabeth, (2005), “Good Faith in The WTO Jurisprudence Necessary Balancing Element or an Open Door to Judicial Activism?”, *Journal of International Economic Law*, Vol. 8, No. 3.

Cases

- Canada – Autos, Canada – Certain Measures Affecting the Automotive Industry, Panel Report, WT/DS139/R, WT/DS142/R, adopted 19 June 2000, as modified by the Appellate Body Report, WT/DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R.

- EC – Asbestos, European Communities – Measures Affecting Asbestos

and Asbestos Containing Products, Panel Report, WT/DS135/R and Add, adopted 5 April 2001, as modified by the Appellate Body Report, WT/DS135/AB/R.

- EC – LAN, European Communities – Customs Classification of Certain Computer Equipment, Panel Report, WT/DS62/R, WT/DS67/R, WT/DS68/R, adopted 22 June 1998, as modified by the Appellate Body Report, WT/DS62/AB/R, WT/DS67/AB/R, WT/DS68/AB/R, DSR 1998:V.

- EEC – Oilseeds I, European Economic Community – Payments and Subsidies Paid to Processors and Producers of Oilseeds and Related Animal – Feed Proteins, Panel Report, adopted 25 January 1990, BISD 37S/86.

- India – Patents, (EC) India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products – Complaint by the United States, Panel Report, WT/DS79/R, adopted 22 January 1998, DSR 1998:VI.

- Italy – Agricultural Machinery, Italy – Discrimination Against Imported Agricultural Machinery, Panel Report, adopted 23 October 1958, BISD 7S/60.

- Japan – Alcoholic Beverages, Japan – Taxes on Alcoholic Beverages, Panel Report, WT/DS8/R, WT/DS10/R, WT/DS11/R, adopted 1 November 1996, as modified by the Appellate Body Report, WT/DS8/AB/R, WT/DS10/AB/R, WT/DS11/AB/R, DSR 1996: I.

- Japan – Film, Japan – Measures Affecting Consumer Photographic Film and Paper, Panel Report, WT/DS44/R, adopted 22 April 1998, DSR 1998: IV.

- Korea – Government Procurement, Korea – Measures Affecting Government Procurement, Panel Report, WT/DS163/R, adopted 19 June 2000.

- US – Offset Act (Byrd Amendment), United States – Continued Anti – Dumping and Subsidy Offset Act of 2000, Panel Report, WT/DS217/R, WT/DS234/R, adopted 16 September 2002, as modified by the Appellate Body Report, WT/DS217/AB/R, WT/DS234/AB/R.

- US – Shrimp, United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, Panel Report, WT/DS58/R, adopted 6 November 1998, as modified by the Appellate Body Report, WT/DS58/AB/R, DSR 1998:VII.